

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 17. 10. 2018)

U této knihy vydané v loňském roce nakladatelstvím Academia se čtenář zarazí už na titulní straně a nepomůže mu ani nahlédnutí na přední desky či hřbet knihy: tam všude se lze dočíst, že kniha přináší český překlad spisu *Miscellanea historica regni Bohemiae* **Bohuslava Balbína**. Z plánovaných tří desítek svazků ambiciózního literárního projektu se sice Balbínovi podařilo dokončit jen třetinu, ovšem i tak jsou *Miscellanea* textem úctyhodného rozsahu, u něhož lze jen těžko uvěřit, že by ho někdo dokázal vměstnat do jediného knižního svazku. Teprve nahlédnutí do obsahu záhadu vyřeší: publikace nabízí překlad „pouze“ první knihy první dekády **Rozmanitostí z historie Království českého**, pojednávající o české přírodě, která byla v latinském originále vydána r. 1679. A obsah se vyplatí dočíst až do konce. Jen tam se lze totiž dozvědět – pokud nechceme listovat více než šestisetstránkovým svazkem –, že kniha v sobě ukrývá překlad ještě jednoho textu, a to páté kapitoly nazvané *O poloze a přednostech Moravy* ze spisu **Mars Moravicus** (1677) Balbínova vrstevníka a přítele **Tomáše Pešiny z Čechorodu**.

Balbínův i Pešinův text pro tuto edici vybavili komentáři a vysvětlivkami Stanislav Komárek, Václav Cílek a Jiří A. Čepelák a nutno uznat, že jejich komentující texty jsou vskutku nepřehlédnutelné. Byly totiž vsunuty přímo do editovaného textu, a to i za cenu „rozbití“ jeho plynulosti, a odlišeny jen vložním do závorek nebo pomocí jiného typu a jiné barvy písma. Výsledkem toho je, že čtenář má při čtení neustále dojem, že autoři komentářů Balbínovi pořád „skáčou do řeči“ (mnohdy ho ani nenechají dokončit větu) a v případě potřeby starého autora sice shovívavě, leč okamžitě doplňují či opravují nebo uvedou na „pravou míru“, jak to s tím či tím – rankeovsky řečeno – vlastně bylo a je.

Modelem pro takto uspořádaný komentář zjevně nebyla ani tak dosavadní ediční praxe jako spíše současná podoba internetových diskusí: k primárnímu textu se všichni zúčastnění vyjádří dle svých přání a schopností a toto vše se pak jednoduše bez jakékoli redakce dá k dispozici čtenáři, aby si to prostě nějak přebral (srov. neúčelné vrstvení vysvětlivek za sebou – např. s. 103, 194–195, 301). Komentáře k editovanému textu v tomto případě nejsou výsledkem týmové spolupráce, ale jde o oddělené příspěvky jednotlivců, které se od sebe liší nejen různou barvou písma, ale také různým pojetím. Komentáře Václava Cílka mají charakter drobných glos, jež jsou s editovaným textem spojeny mnohdy jen volně, doplňují určité zajímavosti či naznačují, jak se to s danou věcí mělo dále (viz např. s. 60, 88, 98, 117, 129). Komentáře Stanislava Komárka se pak převážně pokoušejí o identifikaci Balbínových a Pešinových mineralogických, botanických a zoologických názvů. Nespokojují se

přítom s uvedením českého termínu, ale připojují i současný latinský ekvivalent a vedle toho uvádějí i původní latinské pojmenování. Výsledkem je přeplnění editovaného textu až k nepřehlednosti spoustou českých a latinských termínů. Zároveň tím dochází k paradoxní situaci: primárním cílem bylo nabídnout český překlad latinského textu, ten je ale editorem znovu zaplněn latinskými pojmy... Nebylo by účelnější např. uvést novodobou latinskou terminologii společně s českými ekvivalenty v jednom rejstříku? Užitečný rejstříkový aparát, kterým editoři knihu vybavili, by tak mohl být ještě efektivnější. Navíc Komárkova úzkostná snaha o identifikaci všech biologických názvů je občas až nechtěně komická, když např. nabízí zoologické komentáře i v těch pasážích, které se popisu české fauny vlastně vůbec netýkají - viz např. zoologické komentáře u Balbínova konstatování, že pověstný krkonošský duch Rýbrcoul se někdy zjevuje mj. i v podobě ropuchy či krkavce (s. 73).

Jako dosti nešťastné se ukazuje i editorské rozhodnutí převést Balbínovy četné odkazy na sekundární literaturu z marginálních poznámek do hlavního textu a především ponechat je v originálním latinském znění. Nejde totiž o bibliografické údaje v našem pojetí. Balbín např. používá množství neuzuálních zkratek, které by si zasloužily rozepsat. Především však většinou necituje názvy knih přesně, nýbrž je volně parafrázuje; bylo by tudíž více než žádoucí tyto jeho odkazy identifikovat. Nebo snad editoři předpokládají, že všem čtenářům bude jasné, že např. Balbínovo označení *Annalles Bohemici* je odkazem na *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan, že na jeden a týž spis *Vestigia Bohemiae piae* Balbín odkazuje minimálně trojím různým pojmenováním (*Po stopách zbožných Čech; Stopa zbožných Čech; Stopa svatých Čech* - s. 186, 209, 223 aj.), že *Boleslavská historie* a *Výtah z českých dějin* jsou dvě různá označení pro týž Balbínův vícedílný text *Epitome rerum Bohemicarum seu Historia Boleslaviensis* atd.?

Pro Balbínovy *Rozmanitosti* je příznačná velká míra intertextuality, jež je vždy pro editora úkolem i výzvou. J. A. Čepelák a S. Komárek se sice pokoušeli o identifikaci Balbínem citovaných textů, žel v úhrnu nesystematicky: citace antických autorů identifikuje J. A. Čepelák velmi pečlivě, a to pomocí systému zkratek uváděných v závorkách přímo v editovaném textu. Citáty a odkazy na neméně četné raně novověké texty a autority jsou v edici identifikovány jen nepřímo, pomocí komentovaného jmenného rejstříku, jež vytvořil S. Komárek. Četné Balbínovy odkazy na jiná jeho vlastní díla nejsou identifikovány vůbec, z přečetných vnitrotextových odkazů jsou identifikovány jen některé.

Situaci mohla jistě zachránit redaktorka publikace Kateřina Křišťůfková. Ta ovšem neuhlídala ani pravopisnou bezchybnost knihy, ani nezvládla redakční sjednocování (např. některá jména v textu nefunkčně kolísají v latinizované i české podobě - Bartholomeus Anglicus / Bartoloměj Anglický; Joannes Victorinus / Jan Viktorin aj.), nemluvě o tom, že nepomohla překladateli J. A. Čepelákovi odstranit některé drobné lapsy, které v jinak velmi čtivém a dobrém překladu ke škodě věci zůstaly (viz např. formulace „všichni, kdo napsali o Krkonoších“ - s. 82; „začátkem zimy jich Čechy naplňují takové zástupy“ - s. 60; „hrad sedí“ - s. 191; „u nejjasnější slavatovské

hraběnky Františky“ – s. 384). A redaktorka by si byla bývala mohla též všimnout, že v textu jsou funkčně zcela přetíženy kulaté závorky – používá je jak Balbín, tak editoři a ti do nich vkládají opravdu kdeco...

Úvod k publikaci napsal S. Komárek. Jeho zaujetí Balbínovými geologickými, botanickými a zoologickými výklady je plně pochopitelné a jistě právem vytyká, že tento přístup chybí u českého výboru z Balbínových *Miscellaneí* vydaného v r. 1986. Na druhou stranu se z limitující jednostrannosti editorského přístupu bohužel nepoučil ani on. Vždyť první kniha *Rozmanitostí* zdaleka není jen pojednáním o živé a neživé přírodě Čech. Paleta Balbínových témat je záměrně obdivuhodně široká: kniha nabízí výklady např. i o hospodářství (čtenář se dozví leccos o výrobě skla či papíru, o hrnčířství, lázeňství, zemědělství nebo rybníkářství) a obsahuje též četné historické exkurzy z dějin každodenního života zejména šlechty. Také témata jsou řazena jinak, než jsme zvyklí: např. na pojednání o výskytu drahokamů v Čechách navazuje pasáž o bohatství Rudolfa II. a o okázalosti Viléma z Rožmberka, který je jakožto katolík a štědrý podporovatel Tovaryšstva Ježíšova vylíčen přímo jako ideální představitel staré české šlechty. Balbínovým primárním cílem zjevně nebylo vytvořit botanickou, zoologickou či mineralogickou encyklopedii, nýbrž podat chválu české země a české kultury. Celý cyklus se ne nadarmo jmenuje „rozmanitostí“ – v Balbínově pojetí jde o synonymum pro bohatství, či přímo hojnost, výjimečnost, pozoruhodnost či podivuhodnost (viz tento pojem v názvech mnoha kapitol). Toho si je koneckonců vědom i S. Komárek, když v jednom z komentářů konstatuje, že Balbínův seznam ptáků Čech byl „vedený možná spíše touh[o]u ukázat faunistickou pestrost oblíbené země nežli úzkostlivou péčí o přesný druhový seznam“ (s. 392).

To, co spojuje tematickou přepestrost první knihy, ale zároveň i celý rozsáhlý projekt *Rozmanitostí*, je kritérium českosti: český původ či sepětí s Čechami. Čechy jsou představeny jako jakási kunstkomora plná vzácných a výjimečných skutečností, jež jsou dokladem štědrosti a přízně přírody, či lépe řečeno jejího Stvořitele. Základní modalitou Balbínova textu je apologie, pokus obhájit výjimečnost a vysokou kvalitu všeho českého, ať už jde o skutečnost přírodního či kulturního původu, a zároveň latentní polemika s „hanlivými zmínkami“ o Čechách všeho druhu. Pomocným rozlišujícím kritériem je přitom neustálé porovnávání s Německem: co českého je totožné s německým, o tom není třeba psát (s. 337, 344, 347, 388 aj.).

Zároveň je v Balbínově textu patrná snaha o významový přepis některých dobových kulturních stereotypů. Pozoruhodný je jeho pokus reinterpretovat příznakově český symbol husy, který měl v katolickém prostředí pejorativní konotace „husitského kacírství“, pomocí odkazu na antiku, jenž tak tomuto „českému“ symbolu dodává pozitivní a zároveň dobově vysoce prestižní význam (viz s. 50). Brilantní je rovněž Balbínova práce s dobově prestižním motivem hledání antických kořenů místní kultury. Snaha dokázat její historické sepětí s antickou civilizací v raném novověku totiž přímo iniciovala žánr tzv. starožitností, a to nejen v Itálii, ale také všude v Evropě, kde bylo možné doložit antické osídlení či přítomnost římských legií. Balbín ovšem nedostatek antických reálií na území Čech neinterpretuje jako deficit, nýbrž naopak jako

mimořádnou poctu: sám osud prý Římanům zapověděl vládnout na území mezi Dunajem a Labem (s. 54, 62 aj.). Celý text je ostatně dobrým dokladem Balbínova argumentačního umění. Tak např. se snaží dokázat, že určitý deficit (např. nedostatek přírodních zdrojů soli v Čechách) se za jistých okolností může stát naopak předností (onen nedostatek soli se interpretuje jako důkaz úrodnosti české půdy). Balbínovi tedy rozhodně nešlo o pouhé shromažďování informací a první kniha *Rozmanitostí* není jen „pramen o ptácích, koních, psech i lidové tradici“, jež „svým obdivem k české zemi, ale i ke Stvořiteli působí okouzlujícím dojmem“ (s. 450), jak se ji pokusil v doslovu charakterizovat V. Cílek.

To ovšem S. Komárka nezajímá. Zaujetí vlastním přístupem a preferencemi je u něj tak výrazné, že mu dovolí bez sebemenšího ostychu přiznat, že úvodní text k edici de facto vytvořil na dvou (sic!) titulech balbínovské sekundární literatury, ve své době sice významných, nicméně dnes už zastaralých (nejnovější zmiňovanou balbínovskou prací je onen výbor *Rozmanitostí* z r. 1986). Na jedné straně tak sice S. Komárek horuje pro vytvoření „balbínologického“ akademického pracoviště (s. 20), na straně druhé je jeho neznalost relevantní odborné literatury vskutku zarážející. Jak jinak si totiž vysvětlit např. to, že se pokouší sestavit chronologii Balbínova života (nazvanou „Tabulka přibližných let Balbínových pobytů“ – s. 21) a přitom zjevně netuší o pracích Anny Fechtnerové, Martina Svatoše a dalších badatelů, neví, že existuje digitální databáze řeholníků z českých zemí raného novověku, o práci s archivními prameny ani nemluvě? Vágní a školácky nepřesné formulace „vyobrazení české země z původní Balbínovy knihy“ (s. 41), „olomoucká jezuitská škola“, „vlastenec starého ražení“, „lokální lidový jazyk“, „krásná, ale pro nespecialistu poněkud zašmodrchaná barokní latina“ (vše na s. 18) apod. pak prozrazují neznalost základní historiografické a filologické terminologie. Věc nezachrání ani úporná snaha o rádooby čtivý text, ve kterém se to hemží pokleslými žurnalismy (např. Balbínovi žáci jako „Balbín boys“) a nefunkčními odbočkami, v nichž nás autor poučuje, co je to pověra nebo dokdy Evropané věřili na strašidla.

Zarážející je i Komárkova neobeznámenost s metodologií historické vědy. Proti balbínovským klišé sice velmi horlí, sám ovšem dosavadní stereotypy bohužel spíše petrifikuje, např. když bezděčně přejímá martyrologické motivy balbínovské literatury 19. a 20. století (viz prohlášení o Balbínově „pohnutém životě“ /s. 18/ nebo líčení problémů s cenzurou při vydávání spisu *Epitome rerum Bohemiarum* téměř jako pohádkového boje dobra se zlem /s. 19/). Ke Komárkově horlivému brojení proti pojetí B. Balbína jako „protireformačního tmáře“ (s. 20) lze snad podotknout jen to, že objevuje Ameriku už dávno objevenou... Metodologickou naivitu úvodního textu nezachrání ani rádooby provokativní zpochybnění Balbínova autorství tzv. *Obrany jazyka slovanského, obzvláště českého* – jde totiž o pouhou spekulaci, nijak argumentačně nepodloženou, a navíc si její autor sám protirečí: na s. 32 sice Balbínovo autorství *Obrany* zpochybnuje, na s. 507 mu ovšem vyčítá, že jen lkal nad úpadkem češtiny.

Charakteristika Balbínovy historiografické metody je odbyta odkazem na studii Kamila

Krofty z r. 1938. Že existuje recentní zahraniční literatura, která nabízí četný dobový materiál ke srovnání a navíc se pokouší o zařazení Balbínových starožitnických prací do (západo)evropského kontextu (viz alespoň práce Stefana Benze a Jana Marca Sawilly), Komárek zjevně vůbec netuší. Stejně tak mu ani na mysl nepřijde, že Balbínův text je znamenitým příkladem učeneckých prací druhé poloviny 17. století. Že je to výborný materiál nejen pro analýzu dobových představ o přírodních procesech a vzniku světa a jeho principech, ale také pro analýzu dobových technik fixace, způsobů uspořádávání a šíření vědění (to jistě nelze odbýt konstatováním, že Balbínovo „členění do kapitol je dosti libovolné“ /s. 23/, protože neodpovídá současným představám o kompozici odborného textu).

Edici Pešinoва textu S. Komárek předeslal více než stručné *Úvodní slovo editora* (s. 507), v němž se čtenář dozví snad jen to, že pešínovské bádání autor tohoto textu vůbec nezná a asi ani nepovažoval za nutné se s ním seznámit. Na analýzu odlišností Pešinoва a Balbínova textu, které nespočívají jen ve volbě odlišného regionu (Čechy a Morava) a rozdílném rozsahu (Pešínovo pojednání je nesrovnatelně stručnější), si tedy budeme muset počkat. Text nazvaný *Ediční poznámka* je pak spíše nechtěnou parodií ediční zprávy; ostatně editorské informace jsou nesystematicky roztroušené v celé úvodní stati (asi nejvíce jich je v textu nazvaném *Poznámky k nomenklatuře a grafickým jednotlivostem* a už sama formulace tohoto názvu mluví za vše). Ještěže je součástí knihy CD s fotokopii starého tisku Balbínova textu...

Komárkovo zaujetí tématem je sice zjevné, ale k ediční práci mu evidentně chybí odborná průprava a erudice i základní znalosti textologické práce. Takovýto upřímně nadšený diletantský počin bychom očekávali na soukromém blogu, ne však v knize, jejíž vznik byl finančně podpořen Ministerstvem kultury ČR a kterou vydalo nakladatelství zaměřené na vydávání vědecké literatury. Situaci snad mohl zachránit poctivý erudovaný lektorát knihy, ovšem pouze za předpokladu, že by lektor nebyl zároveň autorem jejího doslovu a autorem části komentářů, jako je tomu v tomto případě. Že by se v dotyčném nakladatelství neměli na koho s lektorováním knihy obrátit?

Edice první knihy *Rozmanitostí z historie Království českého* Bohuslava Balbína je tak především exemplární ukázkou toho, jak je v současné české nakladatelské praxi podceňována ediční a redakční profesionalita a jak přehlížena je filologická, resp. obecně humanitní vzdělanost. K přání S. Komárka dočkat se brzy „komentovaného a přesného českého překladu všech svazků Balbínových Miscellanei“ (s. 20) se nelze než připojit. Spolehlivé kritické vydávání Balbínových *Rozmanitostí* – navzdory právě vydanému svazku – totiž bohužel stále ještě nezačalo...

Bohuslav Balbín: *Rozmanitosti z historie Království českého*. Přel. Jiří A. Čepelák, komentáři opatřili Stanislav Komárek, Václav Cílek a Jiří A. Čepelák. Praha: Nakladatelství Academia, 2017, 614 s.

